

# 2016

GRUODIS 12

# metai

**MARIUS BUROKAS**

*Nivalijos*

**JAROSLAVAS MELNIKAS**

*Dangaus valdovai*

**KĘSTUTIS NAVAKAS**

*Lorelei. Papildomi laiškai*

**TOMAS TRANSTRÖMER**

*Eilėraščiai*

**ELENA BALIUTYTĖ**

*Lietuvių literatūros kritika šiandien*

**JUOZAS BALTUŠIS**

*Vietoj dienoraščio*

|                                                                         |    |
|-------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>MARIUS BUROKAS.</b> Nivalijos                                        | 3  |
| <b>VYTAUTAS STULPINAS.</b> Eilėraščiai                                  | 7  |
| <b>JAROSLAVAS MELNIKAS.</b> Dangaus valdovai. Romano fragmentai         | 14 |
| <b>LAURA SINTIJA ČERNIAUSKAITĖ.</b> Eilėraščiai                         | 32 |
| <b>KĘSTUTIS NAVAKAS.</b> Lorelei. Papildomi laiškai                     | 38 |
| <b>SIMONAS BERNOTAS.</b> Eilėraščiai                                    | 50 |
| <b>MONIKA BALTRUŠAITYTĖ.</b> Obelių sodas. Apsakymas                    | 55 |
| <b>TOMAS TRANSTRÖMER.</b> Eilėraščiai. Vertė Zita Mažeikaitė            | 60 |
| <b>ANATOLIJ KRYM.</b> Berlas, Berta ir kiti. Vertė Viktoras Rudžianskas | 64 |

## LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

|                                                                                                                                |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>AUSTĖJA ORŽEKAUSKIENĖ.</b> Apie neįvykusį Algirdo Juliaus Greimo ir Antano Vaičiulaičio „sandorį“ dėl Kristijono Donelaičio | 78 |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

## MŪSŲ PUBLIKACIJA

|                                                                                          |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>CORNELIUS HELL.</b> Ilga kelionė į Johannes Bobrowskio Lietuvą. Vertė Laurynas Katkus | 88 |
|------------------------------------------------------------------------------------------|----|

## APIE KŪRYBĄ IR SAVE

|                                                                                                                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Nuo rašytojo prie Jo Didenybės skaitytojo: lietuvių literatūros kritika šiandien. Su literatūros kritike <b>ELENA BALIUTYTE-RILIŠKIENE</b> kalbasi <b>ELVINA BAUŽAITĖ</b> | 98 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

## ATSIMINIMAI. DIENORAŠČIAI. LAIŠKAI

|                                                                              |     |
|------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>JUOZAS BALTUŠIS.</b> Vietoj dienoraščio (Tęsinys). Parengė Antanas Šimkus | 107 |
|------------------------------------------------------------------------------|-----|

## SVARSTYMAI

|                                                                       |     |
|-----------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>ALGIS KALĖDA.</b> Kaip ir už ką vertinamas Henrykas Sienkiewiczius | 136 |
|-----------------------------------------------------------------------|-----|

## KITU ŽVILGSNIU

|                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>MARIJANA KIJANOVSKA.</b> Grajausko dažnis. Vertė Vytas Dekšnys | 141 |
|-------------------------------------------------------------------|-----|

## RECENZIJOS, ANOTACIJOS

|                                                                                                                                                                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>VAIVA MARKEVIČIŪTĖ.</b> Ar labai bijai mirti? (M. J. Urbono „Dvasių urna“)                                                                                                                                                       |     |
| * <b>VIRGINIJA CIBARAUSKĖ.</b> Eilinė apokalipsė, arba Kodėl svetimo šuns balsas dangun neina (E. Noreikos „Andalūzijos šuo“) * <b>LINA BUIVIDAVIČIŪTĖ.</b> Žvaigždynai, istoriografija ir šokis su vilkais (R. Aškinytės „Glesum“) | 146 |
| 2016 m. „Metų“ 1–12 nr. turinys                                                                                                                                                                                                     | 155 |



## AUSTĖJA ORŽEKAUSKIENĖ

# Apie neįvykusį Algirdo Juliaus Greimo ir Antano Vaičiulaičio „sandorį“ dėl Kristijono Donelaičio

Antanui Vaičiulaičiui  
Paryžius, 1979.9.28

Mielas Tautietai,  
dėkoju už antrąją Jūsų siųstą laišką: jau penkeri metai, kaip, modo ecologistico, palikome Paryžių ir apsigyvenome kaime<sup>1</sup>.

Jūsų pastangos išvesti Donelaitį į platų pasaulį sveikintinos, aš irgi jį laikau tikru rašytoju. Taip aš jį ir esu pristatęs trumpoje liet[uviių] lit[er]atūros santraukoje „Encyclopedie de la Pleiade: Historie des littératures 2“<sup>2</sup>.

Tačiau priimti Jūsų pasiūlymo, deja, negaliu. Ir ne vien tik dėl laiko stokos. Jau keliolika metų „kovoju“ prieš impresionistinius priėjimus, prieš „įtakų“ ieškojimą palyginamosios literatūros srityje: mano pasirodymą su straipsniu apie Donelaitį mano kolegos ir mokiniai skaitytų „išdavyste“.

Ne tai, kad tokie klausimai man nerūpėtų, bet bandau prie jų kiek kitaip prieiti: štai vienas mano mokinyš rašo doktoratą apie Čiurlionį, bet jau struktūralistiniais metodais. Išleidus tokią knygą, įterptą kolekcijoje tarp Kandinskio, Klee ar Malevičiaus, Čiurlioniui, man atrodo, daugiau pasitarnaujama, negu atskirais, truputį propagandistinio pobūdžio po pasaulį išbarstytais straipsniais. Žinoma, visko reikia.

Jūs užsimenate apie knygą lietuviškomis temomis. Gal teko girdėti, kad šiomis dienomis turi pasirodyti Mackaus Fonde mano studijų mitologinėmis temomis

<sup>1</sup> 122 km nuo Paryžiaus esantis miestelis Condé-sur-Huisne (Žemutinės Normandijos regionas). Sodyboje „La Chaussée“ A. J. Greimas gyveno nuo 1974 m.

<sup>2</sup> Poésie de servage et littérature religieuse // Encyclopédie de la pléiade: Histoire des littératures. – T. 2. – Paris: Gallimard, 1956.

rinkinys „Apie dievus ir žmones“<sup>3</sup>. Nežinau, ką Jūs apie tokius dalykus manote. Mano tikslas – išryškinti šią lietuvių kultūros dimensiją (drauge kovojant prieš visokius pozityvizmus à la Balys<sup>4</sup> ir iš viso prieš buką religijos supratimą) ir sukelti tai sričiai susižavėjimą. Atrodo, kad pačioje Lietuvoje tai jau duoda rezultatų, ne tik per tautosakininkus, bet ir rašytojų (cf Kukutis, Granauskas [sic]<sup>5</sup>) ir dailininkų tarpe.

Užtai ir rašiau tas studijas lietuvių kalba, nors jos galėtų turėti ir mokslinės vertės, įvertinant lietuviškąją religiją ir indo-europiečių mitologijos sritį. Gal pats versiu į prancūzų k[a][l]bą, bet palankiai žiūrėčiau į knygos pasirodymą angliškai. Manau, kad viena ar kita universitetinė leidykla Amerikoje be sunkumų ją priimtų. Gal tokiu atveju ir Jūsų fondas rastų tikslinga padėti realizuoti vertimą?

Mielai Jus prisimenu ir skaitau senu pažįstamu ypač dėl dažnų Kossu pasakojimų: kaip žinote, jis per visą laiką skaitė vienu iš tikriausių savo draugų ir, kas man svarbu, „padoriu žmogumi“ – o tokių, deja, mažai.

Su pagarbiais ir nuoširdžiais sveikinimais lieku Jūsų Greimas<sup>6</sup>.

XX a. pradžioje gimusių Algirdo Juliaus Greimo (1917–1992) ir Antano Vaičiulaičio (1902–1992) gyvenimuose galima nubrėžti šiokių tokių paralelių: pagrindinį išsilavinimą igiję tarpukario Lietuvos gimnazijose<sup>7</sup>, aukštuosius mokslus abu išėjo Kauno Vytauto Didžiojo universitete (A. J. Greimas studijavo teisę, A. Vaičiulaitis – lietuvių ir prancūzų filologiją, pedagogiką, psichologiją), vėliau – Prancūzijos universitetuose: A. J. Greimas gavo psichologijos, fonetikos, prancūzų filologijos ir prancūzų medievistikos studijų sertifikatus, A. Vaičiulaitis tęsė prancūzų literatūros studijas. Tad bendro jų draugo Jono Kossu-Aleksandravičiaus (Aisčio) patarimais „nebūk durnas, nestudijuok literatūros“, „studijuok kalbą, tai bent šio to išmoksi“<sup>8</sup> pasinaudojo kaip tik A. J. Greimas, kuriam buvo artimas J. Aisčio požiūris, kad „literatūros universitetuose neišmokstama, jinau mylima arba nemylima“<sup>9</sup>. Nors Grenoblyje juodu mokėsi tuo

<sup>3</sup> Greimas A. J. Apie dievus ir žmones. Lietuvių mitologijos studijos. – Chicago: AM & M Publications, 1979.

<sup>4</sup> Jonas Balys, žinomas lietuvių etnologas, nuo 1948 m. gyvenęs JAV.

<sup>5</sup> Turimi omenyje Marcelijus Martinaitis („Kukučio baladės“, 1977) ir Romualdas Granauskas (1975 m. išleista jo knyga „Duonos valgytojai“, kurioje buvo apysaka „Jaučio aukojimas“).

<sup>6</sup> Rankraštis. Antano Vaičiulaičio fondas [GEK-72994]. Nuorašas Jūrėtės Levinos, tekstą parengė Virginijus Gasiliūnas. A. J. Greimo laiškas A. Vaičiulaičiui – vienas iš daugelio neskelbtų jo tekstų (laiškų, rankraščių, interviu), rengiamų publikavimui dvitomeje studijoje „Algirdas Julius Greimas. Asmuo ir idėjos“ (sud. Arūnas Sverdiolas). Studija skirta 100-osioms A. J. Greimo gimimo metinėms, kurias minėsime 2017 m. UNESCO paskelbė ateinančius metus A. J. Greimo metais.

<sup>7</sup> A. Vaičiulaitis – prancūzų kalbos paruošimu garsėjusioje Vilkaviškio „Žiburio“, A. J. Greimas – Rygiškių Jono gimnazijoje, pastarojoje mokėsi ir Jonas Basanavičius, Kazys Girnius, Vincas Kudirka, Jonas Jablonskis ir kiti.

<sup>8</sup> Greimas A. J. Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis. – Vilnius: Vaga, 1991. – P. 106.

<sup>9</sup> Ten pat.



pat metu<sup>10</sup>, ten artimais draugais netapo; tuo stebėtis neverta – Paryžiaus Sorbonoje ir Grenoblio *Collège des humanités* lietuvių studentų bendruomenė tarpukariu buvo gausi<sup>11</sup>. A. J. Greimas tekstus tyrinėjo, A. Vaičiulaitis juos kūrė; sklandžiam jo rašymui turbūt ši tą reiškė ir sekretoriaus darbas pas Joną Jablonskį 1929–1930 m.

Vėliau šios paralelės nutolsta: kultūriniame, visuomeniniame ir politiniame gyvenime juodu reiškėsi skirtingai ir užėmė veikiau konfrontuojančias pozicijas. Savo europietišką tapatybę A. J. Greimas suvokė kaip suskilusią į dvi skirtingas dalis: lietuviškąją ir prancūziškąją „aš“ – viena kitą papildančias ir kartu viena kitai prieštaraujančias. Į politiką jis dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių buvo įtrauktas jau labai anksti<sup>12</sup>, ir šioje srityje pagrindiniu tikslu laikė Lietuvos laisvės kovą, kuri vienodai įpareigoja visas partijas. Politinei kairės ar dešinės perskyrai A. J. Greimas buvo linkęs priešpriešinti „aukštesnio laipsnio užsangažavimą“, t. y. tokią poziciją, kai visai atsisakoma kam nors užsangažuoti – jis tai vadino „kilnių stiliumi“<sup>13</sup>. Vis dėlto neskelbtame „Intelektualinės autobiografijos bandyme“<sup>14</sup> savo politinio mintijimo raidą A. J. Greimas yra apibūdinęs kaip „pastovų ir nuolatinį slydimą iš dešinės į kairę“<sup>15</sup>. O A. Vaičiulaitis buvo nuoseklus dešiniojo, katalikiškojo lietuvių inteligentijos sparno atstovas – ateitininkas, šatrijietis<sup>16</sup>. Kaip galima suprasti iš A. J. Greimo laiško, jungiamąja grandimi tarp judviejų kaip tik ir tapo J. Aistis, kuris A. Vaičiulaitį, A. J. Greimo žodžiais tariant, laikė „vienu iš tikriausių savo draugų“, be to, „padoriu žmogumi“, o padorumas – vienas mėgstamiausių ir svarbiausių A. J. Greimo kriterijų vertinant žmones. Padorumą jis pirmiausia sieja su ištikimybe savo paties sąžinei. A. J. Greimui *Cossue* irgi buvo artimas draugas – kadaise kambariokas Grenoblyje, su kuriuo, kaip matyti iš laiškų, ryšius palaikė dar ilgą laiką po to, kai abudu pateko į priešingas Atlanto puses.

Antrasis pasaulinis karas A. Vaičiulaitį užklupo ne Lietuvoje, bet Vatikane, kur jis darbavosi kaip Lietuvos ambasados prie Šventojo Sosto spaudos atstovas – II kategorijos atašė. 1940 m. nustojus veikti Lietuvos atstovybei prie Kvirinalo, kai jos pastatas perduotas sovietų valdininkams, A. Vaičiulaičio

<sup>10</sup> A. Vaičiulaitis – 1936–1938 m., A. J. Greimas – 1936–1939 m.

<sup>11</sup> 1926 m. Paryžiuje buvo įsteigta lietuvių studentų draugija, veikė ateitininkų kuopa. Grenoblyje kartu su A. J. Greimu studijavo garsūs lietuvių vertėjai Aleksys Churginas, Ramutė Iešmantaitė-Ramunienė, taip pat J. Aistis, Birutė Sirutytė (vėliau Drungienė), Birutė Skučaitė, Ženė Kučinskaitė, Aldona Dirmantaitė ir kiti.

<sup>12</sup> Studijas Grenoblio universitete sustabdė, nes 1939 m. buvo paimtas į Lietuvos kariuomenę, po metų įsiveržus sovietų armijai, įrašytas į ją. 1941 m. įsiliejo į antisovietinio pasipriešinimo judėjimą – lietuvių aktyvistų frontą. Birželį tėvai ištremti į Sibirą, kur jo tėvas Julius Greimas nebeišgyveno nė metų. 1942 m. įsijungė į LLKS (Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos) veiklą. 1943 m. Trečiajam reichui dedant pastangas suformuoti vietinius SS legionus, laikraštyje „Laisvės kovotojas“ nuolat skelbė publikacijas, raginančias nepasiduoti vokiečių spaudimui (kaip žinoma, Lietuva ir Lenkija liko vienintelės valstybės, kuriose nebuvo suformuoti vietiniai SS legionai).

<sup>13</sup> Greimas A. J. Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis. – P. 303.

<sup>14</sup> Datuojamas apie 1960 m., rankraštis, VUB RS F245-121.

<sup>15</sup> Ten pat.

<sup>16</sup> 1929–1932 m. A. Vaičiulaitis ėjo katalikiškos pakraipos, iki šių dienų gyvuojančio žurnalo „Ateitis“ atsakingojo redaktoriaus pareigas.

padėtis komplikavosi – jis liko be atlyginimo. Nors gavęs Petro Cvirkos kvietimą svarstė grįžti į Lietuvą<sup>17</sup>, bet iš Amerikos atvykusio kunigo Jono Navicko pasiūlymu išvyko į JAV ir pradėjo dirbti Marianapolio kolegijoje Tomsone, kur ir nugyveno visą likusį gyvenimą. O A. J. Greimas iš Lietuvos pasitraukė tik pačioje karo pabaigoje – 1944 m. Pasak jo paties, tai buvo pasirinkimas, kai pasirinkimo nėra: tiek antinacinė, tiek antisovietinė rezistencinė veikla<sup>18</sup>. A. J. Greimą atvedė į akligatvį<sup>19</sup>, o artėjanti antroji sovietų okupacija grasino tremtimi – būtų sulaukęs tėvų likimo. Pirmieji A. J. Greimo laiški, parašyti iš Prancūzijos, kurią pasiekė traukdamasis per Vokietiją, liudija šią kelionę buvus ilgą ir labai sunkią. Laiške J. Aisčiui jis pasakoja, kad ji trukusi septynis mėnesius – D. P. (*Displaced Persons*) stovykloje Vokietijoje<sup>20</sup> teko įgyti ir naują kroviko profesiją, išmokyti apkasų kasimo, pasėdėti kalėjime, patirti reichio tardymus. Nors Prancūzijoje įsitvirtinti nebuvo lengva, A. J. Greimas liko Europoje. Tiesa, minčių kraustyti anapus Atlanto turėjo ir jis. Iš susirašinėjimo su J. Aisčiu ir Jonu Baliu paaiškėja, kad buvo svarstomi darbo pasiūlymai konkrečiuose JAV universitetuose, net aptariamos praktinės kelionės detalės. Bet vietoje Amerikos, vos apsigynęs disertaciją, A. J. Greimas iškeliavo į Afriką – Egiptą, Aleksandrijos universitete 1948–1958 m. jis dėstė prancūzų kalbą, o katalikiškoje mergaičių Dievo Motinos mokykloje – prancūzų kalbą ir literatūrą. Vėliau dar ketverius metus, prieš visam laikui sugrįždamas į Prancūziją, pakaitom dėstė Turkijoje, Ankaros ir Stambulo universitetuose.

Kaip karo metais rezistencinėje veikloje, taip ir pokariu išivijoje išliko įtampa tarp liberalizmo idėjoms prijauniančių ir katalikiškajam sparnui priklausančių lietuvių. VLIK'o veiklos perkėlimas į Vokietiją sukėlė nemažai aistrų, aštrėjų santykiai tarp Jono Deksnio šalininkų (jiems priklausė A. J. Greimas, Jurgis Valiulis-Karolis Drunga ir kiti) ir organizacijos vadovybės. 1948 m. laiške J. Aisčiui VLIK'ą A. J. Greimas vaizdžiai išvadina „plepių komitetu“, prikišdamas

<sup>17</sup> P. Cvirka ir A. Vaičiulaitis iki jam išvykstant į Vatikaną, net ir būdami priešingų politinių pažiūrų, sėkmingai bendradarbiavo 1938–1940 m. „Sakalo“ leidyklos leisto kultūros ir literatūros žurnalo „Dienovidis“ redakcijoje (kartu su B. Brazdžioniu ir J. Šimkumi). 1940 m. P. Cvirka laiške A. Vaičiulaičiui rašo: „Tavo Tėvynėje, kurią Tu palikai prieš didžiulius įvykius, prasidėjo tikrai pilnas entuziazmo, kūrybingas gyvenimas. <...> Lietuvos tarybinei respublikai reikalingi visi geros valios, gabūs ir norį dirbti žmonės. Mano patarimas vienas: mesk viską ir grįžk. Darbo atsiras. Jeigu tik supranti ir įvertini tuos didžiulius mūsų tėvynėj įvykius pasikeitimus, jei tik nori dirbti – Tau darbo bus iki kaklo. Jei apsispręsi negalys kol kas rašyti – galėsi versti klasikus arba redaguoti klasikų leidinius.“ Nūn pats nežinau, kur dingsiu. Gal Lietuvon grįšiu, gal čia liksiu, kol galėsiu, gal ir už vandenų toli išplauksiu...“ (cit. iš <http://www.nromuva.lt/files/2012-3.pdf>, žiūrėta 2016 10 19).

<sup>18</sup> Nuo 1941 m. kovo – antisovietinio pasipriešinimo judėjimo LAF (Lietuvių aktyvistų fronto) dalyvis, nuo 1942 m. įsijungė į LLKS (Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos) veiklą, kurią nuo 1943 m. rudens koordinavo vienybe nepasižymėjęs ir realiais darbais ne itin garsėjęs VLIK (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas), publikuodamas savo situaciją laiške J. Aisčiui „Laisvės kovotojas“.

<sup>19</sup> „Kas iš to išejo – pats matai. Vieni patys išsibėgiojom, kitus išgaudys ir išbarstys į keturias pasaulio šalis“ (iš 1945 04 19 nepublikuoto laiško J. Aisčiui, LLTI BR, F100-1263/2).

<sup>20</sup> Bostone išleistas „Lietuvių enciklopedijos“ duomenimis po Antrojo pasaulinio karo Vokietijos D. P. stovyklose buvo apie 200 000 žmonių iš Baltijos šalių. 1948 m. JAV priėmus įstatymą įsileisti 200 000 D. P., į JAV išvyko apie 27 000 lietuvių.



jam tai, kad perkeliant veiklą į Berlyną tauta liko be vadų ir be nurodymų<sup>21</sup>. Jo nuomone, realioms darbams ši organizacija tapo visiškai nebetinkama, nes jokių sprendimų priimti negali: „Tai bendrovė be atsakomybės, negalinti daryti lemtingų sprendimų. Ir dabar jie daugiausia užsiiminėja ateities Lietuvos valdžios klausimais, sudarinėja vyriausybes ir kt.“<sup>22</sup> O kovos tikslas, A. J. Greimo nuomone, – „kraštui padėti, o ne jį valdyti, pripažinti žūstančio partizano kraujui primatą virš visų kad ir labai didelių polinkių“<sup>23</sup>, – omenyje turima tai, ką randame ir A. J. Greimo kovos draugo K. Drungos užrašuose: asmeninius moralinius įsitikinimus privalu atskirti nuo politinės veiklos<sup>24</sup>. Todėl A. J. Greimas ir keletas kitų rezistencijos aktyvistų (Jonas Deksnys, Vladas Bakūnas, K. Drunga, Algirdas Vokietaitis ir kiti) įkūrė alternatyvų neformalų sambūrį, kurio tikslas nebuvo kovoti su VLIK'u, bet veikti greta jo, padedant kovojančiam kraštui. Pasak jo, kaip tik šią organizaciją labiausiai ir puolė katalikai: laiške J. Aisčiui A. J. Greimas rašo, kad VLIK'e jie turėjo absoliučią daugumą, „o čia jaučia, kad reikalas ne jų rankose“<sup>25</sup>.

A. Vaičiulaitį A. J. Greimas laiškuose J. Aisčiui mini tarp „šventakuprių“ – su jais nesutarimų, pasirodo, būta ne tik politiniuose, bet ir praktiniuose reikaluose. Viename laiške jis, pavyzdžiui, pasakoja, kad jo artimo draugo Henriko Radausko leidėją Vytautą Saulių šie persekioja kaltindami nebūtomis nuodėmėmis (nepakankamu dievobaimingumu, lakstymu paskui sijonus ir pan.), kitame užsimena, kad nemalonę teko patirti ir jam pačiam – A. J. Greimui kartu su tuo pačiu V. Sauliumi ir Broniu Raila politinių oponentų pastangomis buvo nutrauktas BALF'o (JAV lietuvių įsteigto Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo) pašalpų karo pabėgėliams mokėjimas: „Aš jų Dievo neužkabinėju, o jie prie manęs lenda“<sup>26</sup>. Išaiškėja, kad nesantarvės šaknų galima ieškoti dar gimnazijos laikuose: laiške J. Aisčiui A. J. Greimas pasakoja savo klasėje turėjus nemažai draugų, „perbėgusių“ iš „Žiburio“ marijonų gimnazijos, kurioje mokėsi ir A. Vaičiulaitis – ten jiems dėstęs dr. A. Kučas-Kučinskas, kurį A. J. Greimas apibūdina kaip „labai mielo paviršiaus žmogų“, bet „visų penkiolikos vaikinių lygiai nekenčiamą“. Jiems šis mokytojas, A. J. Greimo žodžiais tariant, buvo „prasmingiausias ir geriausiai pavykęs jėzuitizmo ir moralinio teroro įsikūnijimas“<sup>27</sup>.

Apskritai tikėjimą A. J. Greimas pirmiausia sieja su epistemologine problematika – tikėjimu paties pasaulio prasmingumu, tikėjimu tauta. Tikėjimas Dievą A. J. Greimo požiūriu – labai asmenišką reikalą: „Apie Dievą dabar galima kalbėti: (a) sociologiškai: pagal paskutinius apklausinėjimo davinius, Prancūzijoje

<sup>21</sup> Nepublikuotas 1948 04 17 d. rankraštis, LLTI BR, F100-1263/16.

<sup>22</sup> VLIK'as siekė tapti pripažinta Lietuvos vyriausybę egzilyje (plačiau apie tai – Daivos Dapkutės monografijoje „Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė“. – Vilnius: Vaga, 2002. – P. 48).

<sup>23</sup> Ten pat.

<sup>24</sup> VDU ISC KDE.

<sup>25</sup> LLTI BR, F100-1263/16.

<sup>26</sup> Ten pat.

<sup>27</sup> Turimas omenyje Antanas Kučinskas (Kučas)-Gervydas (1900–1988), pats baigęs Rygiškių Jono gimnaziją, studijavęs Nansi ir Grenoblio universitetuose. 1927–1928 m. dirbo Marijampolės marijonų gimnazijos ir mokytojų seminarijos istorijos mokytoju. Išgyvenęs Štuthofio koncentracijos stovykloje, po karo gyveno Lenkijoje ir Prancūzijoje, nuo 1946 m. gyveno ir dėstė JAV. Iš A. J. Greimo laiško J. Aisčiui, LLTI BR, F100-1263/11.

daug didesnis procentas žmonių, tikinčių į Velnio negu į Dievo buvimą, (b) asmeniškai: mano draugas, a. a. Michel de Certeau, jėzuitas ir filosofas, užklaustas, ar jis tiki Dievo buvimu, atsakė, kad neatsakysias, kadangi tai esąs jo privatiškas reikalas, (c) filosofiskai: Paul Ricoeur, giliai tikintis žmogus ir vienas iš žymiausių šių dienų filosofų – hermeneutų, paskutiniuose savo dešimtyje pasirodžiusių tomų nei karto nėra pavartojęs žodžio „Dievas“<sup>28</sup>, – rašoma tekste, kurį greičiausiai buvo numatęs „Baltų lankų“ kolonėlei „Literatūroje ir mene“ (nuo 1991 m. balandžio A. J. Greimas čia pasisakydavo aktualiais kultūros politikos klausimais ir nuorašą persiuntė laiške Arvydui Šliogerui).

Žmogaus „padorumą“ A. J. Greimas vertina pagal jo kasdienę, visuomeninę veiklą, o ne pagal ideologinius ar religinius įsitikinimus, atveriančius prarają tarp „mes“ ir „jie“ – „dori žmonės kuria laužus ir karia *vedlug*“<sup>29</sup> teisybės<sup>30</sup>. Laiške A. Šliogerui save pusiau juokais pavadindamas „aktyviu visų religijų mylėtoju“, A. J. Greimas skeptiškai pasisako apie Lietuvoje praktikuojamas katalikų tikėjimo formas, kai ritualai, jo nuomone, tampa svarbesni už juos praktikuojančiųjų santykį su religija, Dievu, sąžine: „Grįžimas prie religijos, dažnai prie labiausiai atgyventų, „lenkiškų“ jos formų, atpalaiduoja nuo bet kokių sąžinės sąskaitų suvedimo, sodindamas prie bendro stalo ir niekšus, ir pusniekišius, ir padorius žmones“<sup>31</sup>. A. J. Greimas nori tikėti pasauliu, kaip kažką reiškiančiu, atskleidžiančiu savo prasmę, priešpriešindamas tam principą *credo quia absurdum*<sup>32</sup>. 1949 m. publikuotame straipsnyje pažymi, kad „XX-ojo amžiaus dialogas susiveda į tą patį – žmogaus laisvos valios ir predestinacijos ginčą <...>“<sup>33</sup>. Tai jis įvardija kaip aktualiausią šių laikų problemą.

1979-aisiais, kai A. Vaičiulaitis sėdosi rašyti laiško A. J. Greimui, pokarinės politinės aistros jau seniai buvo atvėsusios. A. J. Greimas tuo metu – pripažintas mokslininkas, vadovauja semiolingvistinių tyrimų seminarui, kurio pagrindu susiformavo Paryžiaus semiotikos mokykla. Dėsto *École des Hautes études en Sciences Sociales* (Aukštųjų socialinių mokslų studijų mokykla). Praėjęs daugiau nei dešimtmetis nuo jį išgarsinusios „Struktūrinės semantikos“ išleidimo, kuri vėliau buvo išversta į trylika užsienio kalbų ir laikoma vienu įtakingiausių veikalų semantikos ir semiologijos moksluose, taip pat ir Paryžiaus semiotikos mokyklos fundamentine studija. A. Vaičiulaičiui tuo metu septyniadesimt treji, jau išėjęs į pensiją, bet vis dar aktyvus savo lietuviškuosiuose sumanymuose.

<sup>28</sup> Nepublikuotas rankraštis (ASI/GC sk. a.).

<sup>29</sup> Lenkų k. ž. „według“ – „pagal teisybę“.

<sup>30</sup> Ten pat.

<sup>31</sup> Literatūra ir menas. – Nr. 2320. – 1991. – Gegužės 18; Akiračiai. – Nr. 5. – 1991. – Gegužė. Prieiga per internetą: [http://www.semiotika.lt/greimas/file/repository/148\\_1991\\_Liberalines\\_mintys.pdf](http://www.semiotika.lt/greimas/file/repository/148_1991_Liberalines_mintys.pdf) [žiūrėta 2016 04 04]. Kitame straipsnyje A. J. Greimas panašiai užsimena: „Visuomenės moralė. Ji, deja, „atgimti“ negali, ir nei pamokslai, nei procesijos jos neatgaivins. Jau vien dėl to, kad 1940 m. palikome Lietuvą – žemės ūkio kraštą, o radome dabar jau miestiečių tautą“ („Sukurti lietuvišką Daniją“, laiškas Vytautui Kavoliui // Metmenys. – Nr. 60. – 1991, prieiga per internetą: [http://www.semiotika.lt/greimas/file/repository/148\\_1991\\_Liberalines\\_mintys.pdf](http://www.semiotika.lt/greimas/file/repository/148_1991_Liberalines_mintys.pdf) [žiūrėta 2016 04 04]).

<sup>32</sup> Laiškuose S. Žukui, A. Šliogerui A. J. Greimas cituoja baskų filosofą, novelistą Miguelį de Unamuno'ą: „Tikiu, nes tai absurdiška.“

<sup>33</sup> Greimas A. J. Laisvė ir užsiangažavimas // Šviesa. – Nr. 7. – 1949. – P. 1–2.



Laiško pradžia leidžia suprasti, kad A. J. Greimas ir A. Vaičiulaitis pažįstami, tačiau aktyvaus bendravimo nepalaiko.

Vis dėlto „seno pažįstamo“, kaip A. Vaičiulaitį laiške pavadina jo adresatas, statuso nepakanka, kad A. J. Greimas priimtų pasiūlymą parengti straipsnį apie Kristijoną Donelaitį. „Encyclopédie de la pléiade: Histoire des littératures“ paskelbtame tekste apie lietuvių literatūrą K. Donelaičio „Metai“ aptariami skyrelyje „Poésie de servage et littérature religieuse“<sup>34</sup>. Lietuvių klasiko darbą A. J. Greimas įvardija kaip šedevrą – lietuvių nacionalinį epą, teisėtai įsirašanti tuometinės Europos literatūros kontekste greta Jacques'o Delille'io ir Jameso Thomsono<sup>35</sup> darbų. Taigi pripažindamas lietuvių literatūros korifėjų „tikru rašytoju“ A. J. Greimas neatsisako rašyti apie patį K. Donelaitį ir jo neišsizada, bet nesutinka rašyti taip, kaip tai įsivaizduotų A. Vaičiulaitis. Tai, kad A. J. Greimas įrašo lietuvių epo autorių greta garsių Europos kūrėjų vardų, neturi nieko bendra su jam nepriimtinių literatūros kritikos mokyklų požiūriu, kai kūrinys ar kūrėjas analizuojami gretinant su kitais teksta ar autoriais, koku nors būdu paveikusiais jo atsiradimą ar mąstymą. „Palyginamosios literatūros“ srityje dirbančių literatūros kritikų ir struktūralizmo, kurio pagrindu formavosi Paryžiaus semiotikos mokykla, prieiga prie teksto radikalai priešinga. Čia užtenka paminėti, kad struktūralistinis požiūris pirmiausia deklaruoja teksto imanentiškumo principą: semiotikui kiekvienas atskiras tekstas yra savipakanamas tyrimo objektas, apimantis autonomišką reikšmių visetą. Tradicinėje semiotinėje analizėje atmetamas tradicinei literatūrinei analizei būdingas polinkis psychologizuoti, lyginti, kitaip tariant – teksto reikšmės šaltinių ieškoti už paties teksto. Pagrindinė „Struktūrinės semantikos“ mintimi laiške A. Šliogerui A. J. Greimas įvardina tezę, kad „prasmė yra, tik kad nemokam apie ją kalbėti“<sup>36</sup>. Todėl jam nepriimtinas „įtakų ieškojimas“ – semiotikui tai tiesiog nerelevantiška teksto analizės priemonė. Jo mokslinės veiklos kelias – veikiau „metodo ieškojimas“: pradėjęs nuo semantikos tyrinėjimų, vėliau ėmė domėtis kalbų arba ženklų sistemų konstrukcijos principais ir prasmės kūrimą, jos pagavą aprašė sukurdamas semiotinės analizės pagrindus, leidžiančius pasiūlyti metodologiją, pritaikomą iš esmės visuose socialiniuose moksluose: nuo literatūros tekstų iki fotografijos, architektūros, muzikos, dailės ir kt. Galiausiai jo svarstyčių centre atsideria estetiškas, jusliškas patiriamas diskurso matmuo. Jei A. J. Greimas ir būtų rašęs apie K. Donelaitį, tai tik struktūralistiniais metodais. Užuoamina apie „impresionistinius priėjimus“ nereiškia, kad suvokiantysis subjektas A. J. Greimo sampratoje atmetamas kaip toks. Tokiam požiūriui jis priešpriešina savąjį – mokslinį, kuris neatmeta, kad kūrinio interpretacijų gali būti keletas, tačiau bet kurios analizės siekiamybė yra metodinis tikslumas, rišlumas, išvalytas nuo tekstui svetimų asmeninių išpūdžių. Tai taikytina ir A. Vaičiulaičio prašymo atveju, kuris greičiausiai susijęs ne su K. Donelaičio teksto analize, bet su jo įrašymu į literatūros kritikos lauką.

<sup>34</sup> Poésie de servage et littérature religieuse // Encyclopédie de la pléiade: Histoire des littératures. – T. 2. – P. 1438–1450.

<sup>35</sup> Jacques'as Delille'is (1738–1813) – prancūzų literatūros klasikas, vadinamas „prancūziškuoju Vergilijumi“. Jamesas Thomsonas (1700–1748) – škotų rašytojas, išgarsėjęs poema „Four seasons“ (1730).

<sup>36</sup> 1990 08 29 nepublikuotas rankraštis, ASI/GC.

Iš cituoto laiško galima suprasti, kad tiek A. Vaičiulaičio pastangas „išvesti Donelaitį į platų pasaulį“, tiek savąją lietuvių mitologijos studiją „Apie dievus ir žmones“ A. J. Greimas laiko pirmiausia tarnyste tautai, savajam kraštui. Savo prievole jis, gyvendamas svetur, laikė kultūrinių ryšių su sovietinėje Lietuvoje likusiais intelektualais puoselėjamą. Vos tik susilpnėjęs „geležinei uždangai“ A. J. Greimas ėmė megzti ryšius su tautiečiais Lietuvoje: siuntė jiems naujausias mokslo ir literatūros publikacijas, bandydamas pristatyti pasaulinio konteksto aktualijas, domėjosi Vilniaus aukštųjų mokyklų veikla ir teikė joms konkrečius pasiūlymus, palaikė asmeninį ryšį su krašto lietuviais – pats Lietuvoje skaityti paskaitų lankėsi 1971 ir 1979 m. Vėlyvoji A. J. Greimo epistolika liudija jį atgavus viltį, kad įmanoma mažinti sovietinės Lietuvos kultūrinę asimetriją, koku nors būdu įrašyti ją į Vakarų civilizacijos kontekstą: „Čia ir yra Lietuvos kultūrinė problema: kaip padaryti, kad tai, kas vakaruose filosofijos, literatūros ar net mokslo teorijose aktualu, būtų ir lietuvių intelektualų mąstymo *locus*?“<sup>37</sup>, rašo jis laiške A. Šliogerui.

Rezistencinė kova išeivijoje dėl Lietuvos laisvės ir reikalavimas „neužsiangazuoti“ politikoje A. J. Greimui ilgainiui įgijo kovos dėl kultūros ir švietimo, kaip svarbiausių lietuvių bendruomenės išlikimo sąlygų, pobūdį. Lietuvių mitologijos studijoms mokslininkas kėlė aiškiai suformuluotą misiją – puoselėti lietuvių tautos bendrystę, sugrąžinti jai pasitikėjimą ir savisaugos jausmą pasaulyje, kurį jis laikė praradusiu ar beprarandančiu bet kokias bendražmogiškas vertybes. Jam tai – „drauge ir šaknų, ir tikėjimo ieškojimas“<sup>38</sup>. 1976 m. kalbėdamas su Romu Sakadolskiu per „Amerikos radiją“, A. J. Greimas reflektuoja savąjį tautosakos studijų matymą, pabrėždamas, kad „tautosaka – tai yra gal deformuotas, gal jau suprantintas, bet tai yra viso mitologinio pasaulio, viso kultūrinio pasaulio atspindys. Kad išeinant iš tautosakos galima, pavyzdžiui, bandyti atstatyti senovės lietuvišką kultūrą ir senovės lietuvių religiją“<sup>39</sup>. Čia jis pirmiausia polemizuoja su J. Balio įtaka atliekamoms lietuvių etnografinėms studijoms – neatmesdamas archyvavimo reikšmės A. J. Greimas kritikuoja pernelyg pozityvistinį požiūrį į tautosaką ir pasigenda platesnių kultūrinių interpretacijų bandymų, mokslinių analizės metodų taikymo šioje srityje.

O svarstant apie lietuvių literatūrą susidaro išpūdis, kad A. J. Greimo ir A. Vaičiulaičio „skonis“ tiesiog buvo skirtingas, nors tai ir negali būti ganėtinai rimta priežastis A. J. Greimui nesutikti bendradarbiauti K. Donelaičio projekte. Štai laiške J. Aisčiui jis atskleidžia savo planus pasiūlyti naują, kitokį žvilgsnį į lietuvių literatūros istoriją, kuris, jo teigimu, katalikiškos pakraipos literatams buvęs labai nepriimtinas. A. J. Greimui „kertiniu akmeniu visos pokarinės poezijos“ tampa Kazys Binkis<sup>40</sup>. Kodėl K. Binkis? Literatūra A. J. Greimui ir vėl neatsiejama nuo tautinių vertybių: „Ne literatūrinę mokyklą sukurti jam rūpi, ne eksperimentus poezijoje daryti, jis kovoja už tautinę kultūrą ir už kultūringą tautą“, – taip jis dar 1942 m. pasisakė Šiaulių teatre surengtame viešame

<sup>37</sup> Iš 1990 04 20 laiško A. Šliogerui (rankraštis, ASI/GC sk.a.).

<sup>38</sup> Greimas A. J. Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis. – P. 282.

<sup>39</sup> Laidos įrašas saugomas skaitmeniniame A. J. Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centro archyve.

<sup>40</sup> 1947 09 09 nepublikuotas rankraštis, LLTI BR, F-100-1263/7.



K. Binkio mirties paminėjime<sup>41</sup>. K. Binkis imponuoja dėl to, kad jam nerūpi „sielos begaliniai kentėjimai dėl nenusisekusio bučio“, bet „didžioji per visus amžius švietusi poetui lietuviui idėja, aisčių tautos išlikimo idėja“<sup>42</sup>. Skirtingai nuo politikos, kur A. J. Greimas griežtai reikalavo atskirti asmeninę „moralę“ ir veiksmo reikalaujančią idėją, literatūroje jis rašytojo moralę iškelia kaip būtinybę, kaip atsakomybę už tuos, kuriems rašoma. *Ars gratia artis*, jo nuomone, veda į fetišizmą; rašytoją jis lygina su batsiuviu: „Amatininkas gamina gerus batus ne dėl pačių batų, o dėl to, kad jis autentiškuose santykiuose su žmonėmis, kurie tuos batus nešios“<sup>43</sup>. Tik tiek, kad rašytojas prekiauja ne gerai pasiūtais batais. Tai, kas parašyta, vertės ir prasmės tegali turėti tuomet, kai užrašyti žodžiai yra „tikri“: vadinasi, įtikinantys, privalantys perduoti universalias vertes. Rašymas yra etinis aktas, nes „rašymo aktas turi tą paslaptinę galią, kad jis Jono ar Petro silpną falcetą prieš jo paties valią paverčia žmogaus sąžinės balsu“<sup>44</sup>.

Atrodo, kad K. Donelaitis A. Vaičiulaičiui buvo itin svarbi figūra – pavyzdžiui, kai kuriuose šaltiniuose galima rasti liudijimų, kad kaip tik jo iniciatyva Vašingtone atidaryta šeštadieninė lituanistinė mokykla buvo pavadinta K. Donelaičio vardu<sup>45</sup> (nors pačios mokyklos tinklalapyje nurodoma, kad toks buvęs bendras moksleivių tėvų sprendimas). Mokyklos „dvasia“ atrodo nedaug tepakitusi ir šiais laikais: štai 2016 m. spalio pradžios antraštė mokyklos internetinio puslapio naujienų skiltyje, ko gero, būtų sulaukusi ironiškos A. J. Greimo šypsenos: „Su tautiniais rūbais – į iškilingas mišias“. Dar 1976 m. vizitas JAV ir Kanadoje A. J. Greimui paliko nevienareikšmišką įspūdį apie Amerikos lietuvių bendruomenę: viena vertus, lietuvių gausa jam leido patirti „grynai lietuvišką atmosferą“<sup>46</sup>. Bet, kita vertus, kultūrinė jų veikla jam atrodė išlaikoma „per daug tradiciniuose trafaretuose“<sup>47</sup> – polka su ragučiais savaime nėra nieko bloga, bet dėmesio centrą sutelkus į folklorą prarandamas platesnis kultūrinis akiratis, ryšys su visame pasaulyje išsisklaidžiusia lietuvių bendruomene ir gresia izoliacija „parapijos“ lygmenyje. Pavyzdžiui siūlydamas žydų ar armėnų bendruomenes, A. J. Greimas kalba apie aukštesnio lygmens solidarumą, apimančią mokslinį, profesinį tautiečių bendradarbiavimą, leidžiantį ieškoti naujoviškesnių organizavimosi formų.

Kaip konstatuoja Vytautas Kubilius, „daugelis lietuvių rašytojų, debiutavusių tarpukaryje, taip ir neišėjo iš samanotos lietuviško kaimo gryčios, kuri nuo „Aušros“ laikų tapo visų vertybių centru mūsų kultūrai. Lietuviško kaimo pasaulis, sustingęs prieškariniame laike, tapo žmoniškų vertybių viršūne, jau negrįžtamai prarasta, o agrarinė sankloda buvo sureikšmintą kaip tautos egzistavimo

<sup>41</sup> Greimas A. J. Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis. – P. 102.

<sup>42</sup> Ten pat.

<sup>43</sup> Ten pat. – P. 371.

<sup>44</sup> Ten pat. – P. 373.

<sup>45</sup> <http://suduvis.lt/2016/06/13/antanas-vaiciulaitis-rasytojas-gyvenima-paskyres-lietuviui/> [žiūrėta 2016 10 19].

<sup>46</sup> Iš A. J. Greimo pokalbio su Henriku Žemeliu Kanados lietuvių radijo laidoje „Margutis“ (įrašas saugomas GC/Sk).

<sup>47</sup> Ten pat.

pagrindas“<sup>48</sup>. A. J. Greimo gyvenime nostalgija irgi labai reikšminga dimensija, bet kiek kita prasme. Jam – tai erdvė, „kuri lieka tarp *hic et nunc*“, „čia ir dabar“, ir to, kas galėtų būti ir gal nebus, kas galėjo būti ir ko nebuvo, toje įtampoje aš ir įrašau estetinę ir intelektualinę kūrybą“, – prisipažįsta laiške Aleksandrai Kašubienėi<sup>49</sup>. Nostalgija šiuo atveju tampa varomąja jėga, akstinu veikti, mąstyti, galimybe autentiškai patirti *dabar*, kaip praeities, dabarties ir ateities sampyną.

Tad šioji tokį skirtumą tarp šių dviejų nostalgijų, ko gero, galima nujausti. Viena jų atsiveria ir išsiskiria prarastojoje lietuviškoje praeityje, o antroji tarpsta dialektiškai santykiuodama su dabartimi ir nuolat mesdama žvilgsnį ateities projektų linkme. Žvelgiant iš tokių skirtingų perspektyvų pačiose įvairiausiose plotmėse, A. J. Greimo ir A. Vaičiulaičio sandoris dėl K. Donelaičio turbūt ir negalėjo įvykti. Iš tuo metu JAV kūrusių lietuvių rašytojų tik vienintelis Algirdas Landsbergis ėmėsi anglų kalbos. Nors A. J. Greimas paskelbė ištis daug publicistinių tekstų išeivijos spaudoje, intensyviai gimtąja kalba susirašinėjo su lietuviais, kaip mokslininkas jis ir mąstė, ir rašė prancūziškai. Tai jis vadino „schizofrenišku“ gyvenimu, bet toks jam buvo vienintelis galimas kelias, kaip neužsidaryti praeityje ir savąją Lietuvą projektuoti taip, kad ji lietuviams ir pasauliui reikštų ne tik tai, kas praėjė ir prarasta, bet ir tai, kas ji galėtų tapti. Atsakymas A. Vaičiulaičiui diplomatiškas. Prie jo turbūt galima pridurti tai, ką A. J. Greimas formuluoja kitame savo tekste: „Moralas: laiškus reikia mokėti skaityti – ir tai, ką jie sako, o ypač tai, ko jie nepasako“<sup>50</sup>.

<sup>48</sup> Kubilius V. Egzodo literatūra // XX amžiaus literatūra (1996). Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6371-vytautas-kubilius-egzodo-literatura-1996.html?catid=94%3Abendroji-literatros-kritika> [žiūrėta 2016 10 14].

<sup>49</sup> Algirdo Juliaus Greimo ir Aleksandros Kašubienės laišakai / Sudarytoja A. Kašubienė. – Vilnius: Baltos lankos, 2008. – P. 36.

<sup>50</sup> Greimas A. J. Baltų lankų kolonėlės „Literatūroje ir mene“ // Baltos lankos. – Nr. 30. – 2009. – P. 168.